

Agnieszka Dec-Michalska
Biblioteka Śląska

Wolontariusze w cyfrowym świecie Biblioteki Śląskiej

Streszczenie: *Artykuł stanowi trzyczęściową prezentację dokonań Społecznej Pracowni Digitalizacji (SPD) powołanej przy Bibliotece Śląskiej w Katowicach. W pierwszej części autorka zaprezentowała działalność pracowni i zasady jej organizacji, wzbogacone wypowiedziami pomysłodawcy SPD i dyrektora ds. technicznych Biblioteki Śląskiej Remigiusza Lisa. Druga część to wywiad z opiekunem pracowni Dawidem Śpiechowiczem, który opowiada o zapleczu SPD, jej początkach, trudnościach organizacyjnych i szkoleniach wolontariuszy. Trzecia część to osobiste refleksje nt. pracy w SPD jednej z wolontariuszek zajmującej się skanowaniem publikacji prezentowanych później w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej.*

Słowa kluczowe: *wolontariat, społeczna pracownia digitalizacji, Śląska Biblioteka Cyfrowa, digitalizacja*

Gdy cztery lata temu Biblioteka Śląska powoływała w swoich strukturach pierwszą w Polsce Społeczną Pracownię Digitalizacji (SPD), wolontariat w instytucjach kultury stawiał pierwsze kroki. Dziś, ponad sześciu milionom polskich wolontariuszy¹, drzwi coraz szerzej otwierają szkoły, domy kultury, muzea, świetlice, a także biblioteki. Opierając się na doświadczeniu m.in. takich projektów, jak Społeczna Pracownia Digitalizacji, biblioteki jako jedne z pierwszych dostrzegły w zaangażowaniu wolontariuszy, ich pasji i aktywności partnera w realizacji ważnych społecznie przedsięwzięć.

Początki tworzenia Społecznej Pracowni Digitalizacji nie były łatwe. Jak wszystko, co nowe, nieznane, rodziło wiele obaw, wątpliwości prawnych i nakładało na bibliotekarzy zadania wykraczające poza ich dotychczasowe obowiązki i kompetencje. Rosnące zainteresowanie Śląską Biblioteką Cyfrową (ŚBC) pokazało ogromne zapotrzebowanie na wiedzę w zakresie digitalizacji i potrzebę tworzenia zasobów cyfrowych. Do Biblioteki Śląskiej w sposób naturalny zaczęły zgłaszać się osoby pragnące pomóc bibliotekarzom w tworzeniu zasobów cyfrowych i zachowaniu dziedzictwa kulturowego. Byli wśród nich pasjonaci śląskiej kultury, posiadający unikalne zbiory czy prywatne kolekcje, niedostępne w instytucjonalnym obiegu czytelnictwa, które sami we własnym zakresie skanowali i przekazywali do publikacji w ŚBC². I tak zrodził się pomysł powołania wielofunkcyjnej pracowni digitalizacji, w której pod okiem profesjonalistów mogliby pracować i szkolić się wolontariusze, pasjonaci, animatorzy kultury, wreszcie studenci odbywający staże i praktyki. Czy cel został osiągnięty? *Myślę, że znaczny dorobek pracowni w postaci ponad 500 tys. skanów na rzecz ŚBC, ponad 50 pracowników instytucji kultury przeszkolonych w zakresie tworzenia cyfrowych zasobów oraz stały zespół wolontariuszy, dla których pracownia jest przyciągającym miejscem spotkań to najlepszy dowód, że tak.*

¹ Zarządzanie kulturą. W: *Kurs na Kulturę* [on-line]. 2011 [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.kursnakultura.pl/art.pl.zarządzanie-kultura.99977.html>.

² Społeczna Pracownia Digitalizacji ŚBC po roku działalności. W: *Biblioteka 2.0: blog* [on-line]. Wpis z dn. 4.10.2008 [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://blog.biblioteka20.pl/?p=77>.

Pewnym miłym tego potwierdzeniem są także nagrody i wyróżnienia, jakie przyznały SPD niezależne kapituły w zakresie inicjatyw przeciwdziałających cyfrowemu wykluczeniu osób po 50. roku życia, a także propagujących działalność wolontarystyczną na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego. W mojej opinii SPD sprawdziła się jako nowoczesny model organizacyjny, który przynosi obopólne korzyści, poprawia efektywność działań bibliotek, ale także umożliwia seniorom pożyteczne spędzenie wolnego czasu, a absolwentom zdobywanie doświadczenia — mówi Remigiusz Lis, zastępca dyrektora ds. technicznych Biblioteki Śląskiej, pomysłodawca i organizator Społecznej Pracowni Digitalizacji.

Pracownia była także odpowiedzią na szereg potrzeb, jakie ujawniły się przy powstawaniu ŚBC, współtworzonej obecnie przez 50 różnych instytucji. Ze względu na konieczność stworzenia odpowiedniego zaplecza sprzętowo-programowego, pozwalającego na stosunkowo szybkie skanowanie i obróbkę graficzną zasobu, pracownia stała się dla tych instytucji ośrodkiem szkoleniowym. Obecnie w prace wykonywane w Społecznej Pracowni Digitalizacji jest zaangażowanych dwunastu wolontariuszy, wśród których przeważającą grupę stanowią seniorzy m.in. emerytowani nauczyciele, humaniści, urzędnicy. Ich praca, oparta na porozumieniu, polega na skanowaniu przygotowanych przez bibliotekarzy publikacji, głównie o tematyce śląskiej, wydanych po 1800 r., które następnie publikowane są w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej. W Pracowni realizowane są także kolejne etapy digitalizacji, czyli obróbka graficzna, konwersja do formatu prezencyjnego DjVu, publikacja w systemie dLibra oraz archiwizacja danych. W zamian wolontariusze mogą uczestniczyć w zajęciach z zakresu edukacji medialnej i nowych technologii cyfrowych.

Wolontariusze chętnie biorą też udział w ogólnopolskich i znanych projektach takich jak Wolne Lektury, Obóz Kultury 2.0 — Medialab Chrzelice (celem projektu było praktyczne przetestowanie założeń tzw. digitalizacji oddolnej, realizowanej przez wolontariuszy-amatorów, podczas warsztatów wolontariusze z SPD digitalizowali zbiory zebrane przez Komisję Historii i Tradycji Ziemi Chrzelińskiej oraz materiały przyniesione przez mieszkańców wsi³.

Zespół Społecznej Pracowni Digitalizacji, zarówno opiekunowie, jak i wolontariusze, stanowią zgraną grupę pracowników. Każdy z wolontariuszy traktowany jest wyjątkowo, ale jako grupa wszyscy pracują na partnerskich zasadach zarówno względem siebie, jak i względem opiekunów. Wszyscy mają jednakowe zadania, nikt nie narzuca minimalnej liczby skanów, ani godzin koniecznych do przepracowania. Mimo przyjęcia dość swobodnych zasad, dane statystyczne świadczą o autentycznym zaangażowaniu wolontariuszy w wykonywaną pracę (do tej pory w ŚBC opublikowano prawie 6800 woluminów). Warto również dodać, że w tym roku SPD stała się przykładem dobrej praktyki w zakresie zapobiegania cyfrowemu wykluczeniu, została zaprezentowana w Parlamencie Europejskim na międzynarodowym kongresie poświęconym bibliotekom publicznym jako kluczowym instytucjom wspierającym transformację społeczeństw w cyfrowym świecie. Jak piszą specjaliści w dziedzinie digitalizacji, *nie do przecenienia jest edukacyjny wymiar działań pracowni, którego efektem jest wyrównywanie nierówności cyfrowych na*

³ FILICIAK, M. i in. *Digitalizacja dziedzictwa* [on-line]. Chrzelice: Fundacja Ortus, 2010. [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.obozkultury20.artklaster.pl/wp-content/uploads/2010/05/medialab_chrzelice_publicacja_dziedzictwo.pdf.

przykładzie praktycznych czynności, które dodatkowo mają bardzo wymierne efekty przekładalne na wzrost liczby zasobów w bibliotece cyfrowej, dostępnych nie tylko dla społeczności lokalnej, ale również dla odbiorcy z zagranicy. Zaangażowanie seniorów jest to dodatkowo znakomity pomysł na niwelowanie bariery pokoleniowej w dostępie do technologii⁴.

Społeczna Pracownia Digitalizacji dzięki zainteresowaniu ogólnopolskich mediów, publikacjom naukowym, ekspertyzom⁵, prezentacjom⁶ może być źródłem inspiracji dla środowiska bibliotekarskiego do poszukiwania nowych wyzwań i obszarów działania, a także do próby zmiany tradycyjnych przekonań i instytucjonalnych ograniczeń. R. Lis podkreśla: *dziś biblioteki znajdują się pod dużą presją okoliczności. Wystarczy uświadomić sobie, jak bardzo zmieniło się nasze życie w ciągu ostatnich 10 lat. Coraz powszechniejszy Internet, zastosowanie komputerów, kolejne generacje nowych cyfrowych urządzeń to codzienność bibliotek i ich użytkowników. Szybkie zmiany w zakresie digitalizacji to spore wyzwanie dla bibliotek jako instytucji, które główne zasoby koncentrują na etatystycznym doskonaleniu procedur opisujących to, co jest. Zmian można przez jakiś czas nie zauważać, ale nieraz są one okazją do postawienia pytania: jak można by to zrobić inaczej? Trzeba więc wymyślić sensowne rozwiązanie, zdobyć środki, wdrożyć, promować, czyli wziąć odpowiedzialność za coś, co jest inne, nowe i w co wpisane jest ryzyko. Niestety, istniejące procedury zazwyczaj tego nie obejmują, zatem wiele cennych inicjatyw w polskim bibliotekarstwie ma charakter „garażowy”. Są one oparte na osobistym zaangażowaniu i, powiedzmy, skłonności do przedsiębiorczości, wykraczają poza etatowe obowiązki, są też często anonimowe i ostatecznie niedoceniane. Znaczna część bibliotekarskich dokonań, które przynoszą bibliotekom korzyści i nowe perspektywy, jest właśnie napędzana owym oddolnym „można to zrobić inaczej”. Mówiąc krótko, są oparte na swoistym „wewnętrznym” wolontariacie bibliotekarzy, jednocześnie wykonujących etatowe obowiązki.*

Motywowani pasją — rozmowa z Dawidem Śpiechowiczem, opiekunem Społecznej Pracowni Digitalizacji, koordynatorem ds. szkoleń ŚBC

A.D-M.: Kiedy po raz pierwszy usłyszał pan o SPD?

D.Ś.: *Jeszcze na studiach, na wykładzie dyrektora ds. technicznych Biblioteki Śląskiej Remigiusza Lisa. Nie przypuszczałem wówczas, że kiedyś będę pracował jako jej opiekun. Gdy składałem podanie o przyjęcie do biblioteki, ŚBC istniała dopiero kilka miesięcy. Początkowo pracownia nie była sformalizowaną komórką biblioteki, więc pozyskiwanie pierwszych wolontariuszy, a następnie szkolenia*

⁴ TARKOWSKI, A., HOFMOKL, J., JĘDRALSKA, M. *Digitalizacja oddolna. Partycypacyjny wymiar procesu digitalizacji dziedzictwa* [on-line]. [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nina.gov.pl/docs/instytut/ekspertyza-oddolna-digitalizacja.-partycypacyjny-wymiar-procesu-digitalizacji-dziedzictwa.pdf>

⁵ TARKOWSKI, A., HOFMOKL, J., JĘDRALSKA, M. *Interfejs dziedzictwa. Przestrzeń udostępniania dziedzictwa cyfrowego: ekspertyza* [on-line]. Warszawa: Narodowy Instytut Audiowizualny, 2009 [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nina.gov.pl/docs/instytut/ekspertyza-interfejs-dziedzictwa.-przestrzen%C5%84-udost%C4%99pniania-dziedzictwa-cyfrowego.pdf>

⁶ LIS, R. *Od cyfrowej technologii do społecznej innowacji: digitalizacja – edukacja medialna – cyfrowe włączenie* [on-line]. 2011 [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.slideshare.net/SlaskaBC/spoeczna-pracownia-digitalizacji-bc>.

przeprowadzali bibliotekarze, często popołudniami, po godzinach pracy, motywowani jedynie swoją pasją. Dla mnie natomiast, bibliotekarza świeżo po studiach, wzięcie udziału w tym wyjątkowym w skali kraju przedsięwzięciu brzmiało bardzo zachęcająco. Chciałem pracować przy digitalizacji bardziej niż wykonywać typowe zadania bibliotekarskie. Jednak do końca nie wiedziałem, jak ułoży się moja współpraca z wolontariuszami, których miałem codziennie szkolić i zachęcać do pracy.

*Fot. 1. Dawid Śpiechowicz — opiekun SPD, koordynator ds. szkoleń ŚBC.
Aut. M. Matysik-Śpiechowicz*

A.D-M.: Pierwsze wrażenia po zetknięciu teorii z praktyką?

D.Ś.: Dużo obaw, dużo pracy organizacyjnej, ale także przekonanie, że idziemy w dobrym kierunku. Po około miesiącu opiekę nad pracownią sprawowało dwóch etatowych pracowników biblioteki. Musieliśmy tak zorganizować proces, abyśmy w każdym momencie potrafili wskazać, na jakim etapie digitalizacji jest dana publikacja i kto ją wykonuje. Opracowaliśmy zunifikowaną strukturę katalogów na dysku, nazewnictwo plików, na bieżąco prowadziliśmy arkusz kalkulacyjny. Wszystko to robiliśmy z wolontariuszami, głównie seniorami, którzy niejednokrotnie nie mieli pojęcia o komputerach, a tym bardziej o digitalizacji. Jak zachęcić, jak nauczyć, jak sprawić, by osoba, która nigdy nie korzystała ze skanera, stała się profesjonalistą — to były obawy, które nie tylko mnie, ale i wszystkim osobom organizującym pracownię spędzały sen z powiek. Oczywiście obawy te szybko zostały rozwiązane. Każdej osobie, która chciała z nami współpracować zaproponowaliśmy indywidualne szkolenia z wiedzy ogólnej o komputerach, a potem digitalizacji. Dzięki temu wielu wolontariuszy jest z nami nadal i na tej „rdzennej” ekipie seniorów możemy polegać zawsze.

A.D-M.: To oznacza, że są odpowiedzialni, sumiennie wykonują obowiązki...

D.Ś.: Nie tylko. Gdy kilkanaście dni temu odbywały się Targi Książki w Katowicach, przez wszystkie dni targowe wolontariusze wyjaśniali zwiedzającym, w jaki sposób odbywa się digitalizacja i na czym ona polega. Robili to z własnej inicjatywy. Muszę dodać, że gotowość wolontariuszy do współpracy, ich aktywność, zaangażowanie i konsekwencja w działaniu przekroczyły nasze najśmielsze oczekiwania. Tylko po pierwszym roku działalności statystyki pokazały, że wolontariusze wykonali ogółem 62 723 skany. Rozmawiając z wolontariuszami,

wyczuwam bardzo dużo pozytywnych emocji — poczucie satysfakcji i zadowolenia z faktu bycia docenionym, przywiązanie do książek i myśli w nich zawartych, lekka nostalgia, ale i także świadomość wagi przemian we współczesnym świecie. Tak pozytywny odbiór naszych działań jest dla nas, opiekunów, niezwykle satysfakcjonujący i sprzyja dalszemu zawodowemu rozwojowi.

A.D-M.: Jakiek nasuwają się panu refleksje dotyczące współpracy bibliotekarzy z wolontariuszami?

D.Ś.: Wolontariusze SPD występują w podwójnej roli, z jednej strony korzystają z pracowni jako czytelnicy ŚBC, ale z drugiej wykonują prace na jej rzecz. Po pierwsze spróbowaliśmy odciąć się od stereotypowego myślenia o pracy bibliotekarza, a następnie stworzyć odpowiedni klimat. Zawsze na pierwszym spotkaniu przekazujemy jasne informacje, na czym polega praca, jak wygląda umowa i ewentualne zakończenie współpracy. Oczywiście po natłoku informacji, które przekazujemy „na wejściu” jest wiele pytań, jednak nie wolno dać po sobie poznać, że tłumaczenie czegoś dziesięć razy może nas nieco wyprowadzić z równowagi.

A.D-M.: Trudno uwierzyć, że monotonne skanowanie książek, na przykład adresowych, jest fascynującym zajęciem. Czy są problemy z obsadzeniem stanowisk w pracowni?

D.Ś.: Mamy problem, ale wręcz odwrotny. Zdecydowanie jest więcej chętnych wolontariuszy niż stanowisk do skanowania. Prawie codziennie wszystkie stanowiska są obsadzone. Jeszcze do niedawna mieliśmy tzw. wewnętrzne piątki, dni przeznaczone na archiwizację, szkolenia, konserwację sprzętu. Teraz staramy się to robić, nie przerywając pracy wolontariuszom. Oczywiście pojawiały się osoby, które same dochodziły do wniosku, że nie jest to zajęcie dla nich i rezygnowały. Tak jest też do dziś, ale na ich miejsce zaraz zgłaszają się następni chętni.

A.D-M.: Dziękuję za rozmowę.

Ważne jest to miejsce...

Luiza Kubica, emerytowana lekarka, od 2008 r. wolontariuszka Społecznej Pracowni Digitalizacji: *Po przejściu na emeryturę poszukiwałam możliwości ciekawego, pożytecznego spędzania czasu. Miałam go po prostu za dużo. Początkowo uczęszczałam na zajęcia organizowane przez Uniwersytet Trzeciego Wieku, skąd trafiłam właśnie do pracowni. Pamiętam, że pierwszego dnia, miałam dużo zapału i chęci, ale zupełnie podstawowe pojęcie o komputerach. Dopiero z czasem nauczyłam się korzystać z komputera, Internetu, poczty elektronicznej. Moje pierwsze publikacje w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej z dumą pokazywałam w domu rodzinie, dziś mam na koncie ponad 50 tys. skanów.*

Co jest dla mnie najważniejsze? Poczucie przydatności, wykonywania czegoś niepospolitego i potrzebnego innym, satysfakcja, a także możliwość sprawdzenia się i odwdzięczenia. Ważne jest to miejsce, gdzie mogę obcować z ponad stuletnimi cennymi książkami o różnorodnej tematyce i w różnych językach, ważna jest praca, w której dostrzegam głęboki sens, wreszcie ważni są ludzie, z którymi mogę się tu spotkać i porozmawiać nie tylko o przyziemnych sprawach. To wszystko powoduje,

że z przyjemnością tu przychodzę, z chęcią i przekonaniem poświęcam swój czas na cele służące przecież przyszłym pokoleniom.

Jako wolontariusze pracowni nigdzie, w żadnej instytucji lub zakładzie pracy, a mamy przecież tak różne doświadczenia zawodowe, nie byliśmy tak szanowani, doceniani na co dzień i tak cierpliwie szkoleni, jak tutaj.

SPD w liczbach

- **4 — lata** temu, dokładnie 2 października 2007 r. Biblioteka Śląska powołała Społeczną Pracownię Digitalizacji, pozyskując fundusze z programu *Mecenat 2007* i określając jej główny cel — rozwój zasobów Śląskiej Biblioteki Cyfrowej. Pracownia została wyposażona w stanowiska do skanowania, obróbki graficznej oraz publikowania zasobu cyfrowego i umiejscowiona w zabytkowym budynku dawnej Biblioteki Śląskiej, przy ul. Francuskiej 12.
- **2000 — godzin** rocznie wypracowują wolontariusze SPD.
- **30 000 — publikacji** jest dostępnych, bez ograniczeń terytorialnych, czasowych i liczbowych, w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej, do udostępnienia 22% zasobu przyczynili się wolontariusze pracowni.
- **530 000 — skanów** wykonano w SPD w ciągu czterech lat, z czego 460 000 wykonali wolontariusze SPD.

Fot. 2. Wolontariusze SPD na Targach Książki w Katowicach.
Aut. A. Grycner

Bibliografia:

- [1] FILICIAK, M. i in. Digitalizacja dziedzictwa. Chrzelice: Fundacja Ortus, 2010. [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.obozkultury20.artklaster.pl/wp-content/uploads/2010/05/medialab_chrzelice_publicacja_dziedzictwo.pdf.
- [2] LIS, R. *Od cyfrowej technologii do społecznej innowacji: digitalizacja — edukacja medialna — cyfrowe włączenie* [on-line]. 2011 [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.slideshare.net/SlaskaBC/spoeczna-pracownia-digitalizacji-bc>.
- [3] Społeczna Pracownia Digitalizacji ŚBC po roku działalności. W: *Biblioteka 2.0: blog* [on-line]. Wpis z dn. 4.10.2008 [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://blog.biblioteka20.pl/?p=77>.
- [4] TARKOWSKI, A., HOFMOKL, J., JĘDRALSKA, M. *Digitalizacja oddolna. Partycypacyjny wymiar procesu digitalizacji dziedzictwa* [on-line]. [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web:

<http://www.nina.gov.pl/docs/instytut/ekspertyza-oddolna-digitalizacja.-partycypacyjny-wymiar-procesu-digitalizacji-dziedzictwa.pdf>.

[5] TARKOWSKI, A., HOFMOKL, J., JĘDRALSKA, M. *Interfejs dziedzictwa. Przestrzeń udostępniania dziedzictwa cyfrowego: ekspertyza* [on-line]. Warszawa: Narodowy Instytut Audiowizualny, 2009

[Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nina.gov.pl/docs/instytut/ekspertyza-interfejs-dziedzictwa.-przestrze%C5%84-udost%C4%99pniania-dziedzictwa-cyfrowego.pdf>.

[6] Zarządzanie kulturą. W: *Kurs na Kulturę* [on-line]. 2011 [Dostęp 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.kursnakulture.pl/art,pl,zarzadzanie-kultura,99977.html>.

Dec-Michalska, A. Wolontariusze w cyfrowym świecie Biblioteki Śląskiej. W: *Biuletyn EBIB* [online] 2011, nr 9 (127), *Wolontariat — drugi etat* [Dostęp: 4.01.2012] Dostępny w World Wide Web:

http://www.nowyebib.info/images/stories/numery/127/127_dec_michalska.pdf. ISSN 1507-7187.